

К.: Кондор, 2006. – 372 с.

5. Сушко С. Сучасна модель управління гімназією / С. Сушко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – № 3. – С. 85–100.

6. Топчій І. В. Психолого-педагогічні засади конкурентоспроможності закладу освіти у нових соціокультурних умовах / І. В. Топчій, Л. Є. Бегеза // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2014. – Вип. 121, Т. 2. – С. 178–181.

УДК 159.922.76-056.45(045)

Чейпеш В. М.

здобувач вищої освіти ОС Магістр,
спеціальність 013 «Початкова освіта»,
Мукачівський державний університет

Костю С.Й.

кандидат психологічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

У статті проаналізовано структуру та функції обдарованості та запропоновано робочу структурно-функціональну модель цих феноменів. Підкреслюється важливість особистісного компонента в структурі креативності та обдарованості. Окреслено проблеми, пов'язані з діагностикою та інтерпретацією обдарованості особистості, а також можливості їх подолання.

Ключові слова: обдарованість, молодший школяр, особистість, здібності, структура, талант.

The article analyses the structure and functions of giftedness and proposes a working structural and functional model of these phenomena. The importance of the personal component in the structure of creativity and giftedness is emphasised. The problems associated with the diagnosis and interpretation of personality giftedness are outlined as well as the possibilities of overcoming these problems.

Keywords: giftedness, primary school student, personality, abilities, structure, talent.

Обдарованість – досить складна за своєю природою психологічна якість дитини, тому в психологічній літературі однастайність у розумінні цього феномену відсутня. Раннє виявлення обдарованості допомагає спрямувати

розвиток й створити усі умови для нього.

Більшість сучасних психологів визнає, що рівень, якісна своєрідність й характер розвитку обдарованості – це завжди результат складної взаємодії природних здібностей, що визначаються спадковістю, та соціокультурного середовища, опосередкованого певною діяльністю дитини (ігровою, навчальною, трудовою).

Особливе значення відіграють власна активність дитини, а також психологічні механізми саморозвитку особистості, які є підґрунтям формування й реалізації індивідуального таланту. Проблема дитячої обдарованості в усі часи викликала великий інтерес у суспільстві. Зацікавленість урядовців, фахівців, батьків зрозуміла – йдеться не лише про долі окремих особистостей, а й про майбутнє країни, всього світу [2].

Саме талановиті, обдаровані, здатні до творчості люди створюють нові теорії та нові технології, пропонують нові шляхи розвитку, рятують нас у кризових ситуаціях. Поняття «здібності», «обдарованість», «талант», «геніальність» є категоріями психології. Розглядаючи їх з наукової точки зору, фахівці відзначають, що кожному поняттю, попри схожість, притаманна певна термінологічна специфіка [3].

Один із засновників гуманістичної психології – Абрахам Маслоу, – вважав, що точна та пристосована до життя теорія особистості повинна розглядати не тільки витoki поведінки та закономірності розвитку людини, але й висоти, яких може досягти кожен індивід. Він вважав, що збирати інформацію про людську природу потрібно на приклад і найкращих представників цивілізації. Саме в них можна знайти якісні відмінності, різні системи мотивацій, емоцій, оцінок, мислення, сприйняття.

Найголовніша теза концепції Маслоу – про прояв вищого рівня потреб людини – самоактуалізацію. Це поняття визначається як повне застосування талантів, здібностей, потенціалів тощо.

Самоактуалізація – це процес, коли здібності індивіда розкриваються повністю, творчо та радісно. Потреба самоактуалізації виявляється в різних

формах: у кожного – свої мотивація, здібності, спрямованість. Креативність, щирість, сміливість, наполеглива праця – основні характерні риси самоактуалізованих людей.

Наукові пошуки у сфері проблематики обдарованості є основою функціонування створеного у Києві Інституту обдарованої дитини АПН України, знаходяться у зоні підвищеної уваги науковців кафедри психології та педагогіки Житомирського державного університету (зокрема, О.Л. Музики, О.Є. Антонової та ін.). Значущість проблеми підсилюється внесенням обдарованих дітей за рішенням ВООЗ до «групи ризику», новизною дослідження феномену обдарованості у психології, що виявляється у невеликій кількості наявного науково-обробленого матеріалу, а також досягненнями світової практики з обдарованими дітьми, які підкреслюють, що за відсутності валідних методів ідентифікації обдарованості ця робота може спричинити негативні наслідки.

Знаний вітчизняний дослідник В.О. Моляко розглядає обдарованість як вихідну умову творчої діяльності, а саме як особливу, «стратегіальну» організацію свідомості, як інструмент впорядкування «безладу мислення», акумулювання і систематизації знання, «насичення свідомості змістом», проектування смислів, що зрештою дає носіям стратегіально організованої свідомості успішно (швидко і якісно) не тільки створювати цінності, розв'язувати проблеми, а й досягати особистої рівноваги й гармонії [1]. На ціннісній природі обдарованості наголошують і інші українські дослідники. Зокрема, О.Л. Музика і О.О. Музика вважають обдарованість комплексною ознакою особистості, яка визначається не тільки знаннями, уміннями і навичками (які набуваються), не тільки здатністю розв'язувати творчі задачі (цього навчаються), не цілями людини (цілі змінюються), а насамперед – системою особистісних цінностей, крізь призму яких обдарована людина будує свої відносини зі Світом, і яка у обдарованих осіб є стійкішою і дієвішою, ніж у пересічних [2].

Аналізуючи структуру і функції обдарованості, вітчизняні дослідники,

зокрема В.О. Моляко, наголошують на системній, «синтетичній» її природі і виділяють низку її складових і відповідних функцій [1]: 1) задатки, схильності, що виявляються у динамізмі психічних процесів, високій їх чутливості й вибірковості до певних діяльностей; 2) домінуючі інтереси, їх спрямування та систематичність вияву; 3) інноваційне мислення (схильність до проблемного пошуку, прагнення творити нове); 4) високий загальний інтелект (швидкість розуміння і засвоєння, адекватність оцінок, вибір адекватних рішень і дій, оцінка їх переваг); 5) асоціативне мислення (здатність й перетворення інформації, утворення асоціативних зв'язків і масивів; 6) компаративізм, висока здатність до порівнянь, зіставлень, вироблення власних еталонів і активне використання в ситуаціях вибору; 7) емоційна складова ставлення до життя і життєвих виборів; 8) вольовий чинник (цілеспрямованість, рішучість при ухваленні рішень, працьовитість, систематичність у роботі); 9) інтуїція (здатність до інтуїтивних оцінок, рішень, прогнозів); 10) здатність до формування особистісних стратегій і тактик при вирішенні загальних і нових специфічних проблемних завдань, в ситуаціях пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій тощо. Наведений перелік є гарною можливістю для ілюстрації того, що одним з найпроблемніших питань методології і методики діагностики обдарованості та її інтерпретації була і залишається операціоналізація обдарованості, визначення критеріїв оцінки її якості (ступеню вираження).

Обдарована дитина – дитина, яка вирізняється яскравими, явними, іноді видатними досягненнями у тому чи іншому виді діяльності. Тобто, обдарованість визначається вищими показниками розвитку здібностей дитини, вони випереджають темп розвитку здібностей її однолітків. При цьому умови життя і навчання ровесників повинні бути рівні. Доречно поставити запитання: поняття обдарованості – загальне чи спеціальне? Виявляється, що розрізняють і загальну (інтелектуальну) обдарованість, і різні види спеціальної обдарованості (психомоторну, художню, математичну, творчу, соціальну тощо). Під обдарованістю традиційно розуміють сукупність загальних та спеціальних

здібностей дитини, завдяки чому вона досягає того рівня, який дозволяє їй легко впоратися з діяльністю і відрізнитися від загальної маси інших дітей.

Обдарованість – системна риса психіки, яка розвивається протягом життя і визначає можливості досягнень людиною винятково високих результатів в одній чи кількох видах діяльності порівняно з іншими людьми. Наявні в психології матеріали дозволяють виокремити три категорії обдарованих дітей.

Перша категорія – діти з надзвичайно високим загальним рівнем розумового розвитку за інших рівних умов. Таких дітей відносно більше серед дошкільнят та молодших школярів.

Друга категорія – діти з ознаками спеціальної розумової обдарованості, наприклад, із нахилами до математики або іншої галузі науки. Таких учнів більше серед підлітків.

Третя категорія – діти, які хоча і не досягли з якихось причин успіхів у навчанні, але дуже активні у пізнанні, оригінальні за психічним складом, непересічними розумовими резервами. Це випадки, коли можна говорити про потенційну, або «приховану», обдарованість. Розумові здібності таких учнів нерідко розкриваються вже у старшому шкільному віці.

У сфері психосоціального розвитку обдарованим, і талановитим дітям зазвичай притаманні такі риси:

- сильно розвинуте почуття справедливості, що проявляється дуже рано, власна система цінностей, високі вимоги до себе та оточення.

- Яскрава продуктивна уява.

- Сприйнятливість до невербальних (немовних) проявів почуттів інших (наприклад, мовчазного напруження). Пошук причин, пояснень, приводів.

- Добре розвинуте почуття гумору.

- Підвищене почуття відповідальності, акуратне виконання взятих на себе зобов'язань. Що ж до фізичних характеристик обдарованих дітей, то, попри стереотипи повсякденної свідомості (худий, маленький, блідий «книжний хробачок» в окулярах), приводів робити стереотипічні узагальнення стосовно

зросту, ваги або зовнішності обдарованих дітей немає. Вони доволі привабливі і своєю різноманітністю. Але, попри це, було зроблено такі спостереження:

- Обдарованих дітей, як і талановитих дорослих, частіше виокремлює високий енергетичний рівень, причому сплять вони менше за звичайний час.

- Моторна координація та володіння руками в обдарованих дітей часто (особливо в молодшому віці) відстає від пізнавальних здібностей. Їм необхідна практика, оскільки різниця в інтелектуальному та фізичному розвитку таких дітей може бентежити їх та сприяти розвитку несамостійності.

- Зір обдарованих дітей (у віці до 8 років) часто нестабільний, їм важко змінювати фокус з близької відстані на дальню (від парти до дошки).

Один з продуктивних шляхів діагностики творчості й обдарованості – діагностика здібностей. Аналіз літератури, присвяченої цим феноменам, дає підстави говорити про три групи критеріїв, за якими можна судити про ступінь вираження здібностей [1; 2]: 1) результативність діяльності, досягнення (в т.ч. прагнення досягати найкращих результатів і покращувати попередні, орієнтація на надзадачу, програму-максимум, діяльність «на межі фантастики»); 2) оригінальність і самобутність виконання роботи, знаходження нестандартних, оригінальних рішень, продукування гіпотез і прогнозів тощо; 3) швидкість засвоєння знань, умінь і навичок, необхідних для успішної творчої діяльності (як показник адаптивності).

Діагностика і оцінка творчих здібностей дітей досить поширена на Заході і, зокрема, в США. Вона спрямована на пошук обдарованих дітей (від 5 років і старше) для дальшого їх навчання за спеціальними програмами. Діагностика переважно проводиться на основі невербальних і вербальних методик Е. Торренса, які активно розроблялися ним упродовж 60-80-х рр.. Невербальні тести призначені для діагностики образного мислення, зокрема, таких його параметрів, як швидкість, точність, уява (її продуктивність), оригінальність. Тестуванням передбачається виконання випробовуваними таких завдань, як конструювання картин (на основі зображення яскраво розфарбованої фігури неправильної форми), завершення картинки, використання паралельних ліній

або кіл для складання зображень.

Отже, ми вважаємо, що виявлення обдарованих дітей це складний, багатоаспектний і довготривалий процес. Про потенціал дитини неможливо робити висновок на основі одноразової процедури тестування. Необхідно піклуватися про те, щоб гранично знизити ймовірність помилки, яку можна допустити під час оцінювання обдарованості.

Серед перспектив подальших досліджень на увагу заслуговує вивчення методичних проблем діагностування різних видів обдарованості дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. М. Особливості діагностики обдарованості дітей / Н. М. Атаманчук // Методичні основи діагностики академічної обдарованості учнів (з урахуванням специфіки освітніх галузей): збірник наукових праць. – К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2011. – С. 82–87.
2. Моляко В. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
3. Музика О. Л. Ціннісні орієнтири і психологічна підтримка обдарованих дітей / О. Л. Музика, О. О. Музика // На злеті думки. Залучення обдарованої молоді до науково-дослідної роботи: збірник доповідей та тез науково-практичної конференції. – Житомир: МАН, Житомирське регіональне відділення, 2013. – С. 6–11.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>